

mgr Agnieszka Woźniak

STRESZCZENIE

Redukcja odpowiedzialności w ramach zwyczajnego wymiaru kary w polskim prawie karnym

Przestępczość z jaką mamy do czynienia w Polsce należy na ogół do tzw. drobnej i średniej przestępczości, jeśli chodzi o jej ciężar gatunkowy. Liczba popełnianych przestępstw wynosząca 2800 w przeliczeniu na 100 000 mieszkańców sytuuje Polskę „w średnich stanach” państw należących do Unii Europejskiej. Istotne jest przy tym to, że po latach wzrostu liczby popełnianych przestępstw do blisko 1 500 000 rocznie w latach 2003-2004, od tego czasu odnotowywany jest systematyczny spadek. Obecnie liczba stwierdzanych przestępstw spadła do połowy tego najwyższego stanu. Pomimo tych korzystnych tendencji w obrazie przestępczości w orzecnictwie polskich sądów dominuje kara pozbawienia wolności, której udział w strukturze orzekanych kar wynosi ok. 65%, przy czym w 80% jest ona orzekana z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Sądy rzadko orzekają kary wolnościowe. Udział kary ograniczenia wolności w strukturze orzekanych kar wynosi ok. 12%, a grzywny samoistnej ok. 22-24% (zob. Statystyka sądowa. Prawomocne skazania osób dorosłych. 2011-2015, s. 22 i 24). W innych krajach europejskich, które mają liczniejszą i cięższą przestępczość, niż w Polsce – karą dominującą jest kara grzywny, a kara pozbawienia wolności stanowi ok. 10-12 % wszystkich orzekanych kar.

Z uwagi na ujemne skutki stosowania kary pozbawienia wolności dla karanej jednostki i brak dostatecznych rezultatów w zwalczaniu przestępczości przy jej pomocy oraz wysokie koszty jej wykonania ustawodawca od lat stara się zmienić politykę orzecniczą sądów i tworzy rozwiązania prawne, których celem jest uczynienie z kary pozbawienia wolności ostatecznego środka reakcji prawnokarnej, stosowanego wobec groźnych przestępców dopuszczających się poważnych przestępstw. Podstawowym instrumentem zwalczania większości przestępstw stara się uczynić kary i środki penalne o charakterze wolnościowym.

Celem mojej pracy było przedstawienie różnych instytucji i ustawowych rozwiązań przewidzianych w Kodeksie karnym z 1997 r. pozwalających na redukcję odpowiedzialności karnej, w stosunku do tej jaka została przewidziana w sankcji, do takiej która w danym

konkretnym przypadku jest w stanie zapewnić realizację celów kary bez skazywania sprawcy na jakąkolwiek karę lub przez skazanie z jednoczesnym odstąpieniem od wymierzenia kary lub przez skazanie na jedną z kar wolnościowych lub na tzw. karę mieszaną polegającą na połączeniu krótkiej kary pozbawienia wolności z karą ograniczenia wolności. Należy przy tym podkreślić, że te wszystkie wskazane możliwości redukcji odpowiedzialności karnej zostały przeznaczone do wykorzystania przez sądy w ramach tzw. zwyczajnego wymiaru kary, czyli bez potrzeby sięgania po instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary. Aby sądy mogły zastosować redukcję odpowiedzialności karnej w oparciu o przepisy o nadzwyczajnym złagodzeniu kary muszą zaistnieć szczególne, określone w ustawie przesłanki, czego nie wymaga się przy korzystaniu z możliwości redukcji odpowiedzialności karnej w ramach zwyczajnego wymiaru kary. W tym wypadku sądy dostały generalną możliwość szerokiego i niekiedy znacznego redukowania odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw na zasadzie swobodnego uznania, jednak z obowiązkiem zapewnienia, aby orzeczenie w kwestii poniesienia odpowiedzialności karnej lub wymiaru kary było sprawiedliwe i oddziaływało prewencyjnie tak na sprawcę, jak i na ogół społeczeństwa.

Pierwszy rozdział pracy jest poświęcony instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego. Jest to środek probacyjny przeznaczony do stosowania wobec sprawców niekaranych dotąd za przestępstwo umyślne, o pozytywnej prognozie kryminologicznej, którzy dopuścili się przestępstwa zagrożonego karą nie surowszą niż 5 lat pozbawienia wolności. Jest to rodzaj reakcji prawnokarnej najbardziej korzystny dla sprawcy. Wyrok warunkowo umarzający postępowanie karne przerywa proces i co najważniejsze nie jest wyrokiem skazującym, choć jest odnotowywany w Krajowym Rejestrze Karnym. Łączy się z poddaniem sprawcy próbie na okres od 1 roku do lat 3, może być połączony z dozorem, łączy się natomiast obligatoryjnie z nałożeniem na sprawcę obowiązku naprawienia szkody w całości lub w części, a w miarę możliwości z obowiązkiem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Ponadto, sąd może nałożyć na sprawcę szereg tzw. obowiązków probacyjnych, które mają dać satysfakcję oraz poczucie bezpieczeństwa pokrzywdzonemu przestępstwem, dyscyplinować sprawcę i przeciwdziałać popełnieniu przez niego nowego przestępstwa. Sąd może także orzec wobec sprawcy świadczenie pieniężne a także zakaz prowadzenia pojazdów do lat 2 (art. 66 i 67 k.k.).

Drugi rozdział pracy ukazuje możliwość redukcji odpowiedzialności karnej sprawcy w drodze wydania wyroku skazującego z jednoczesnym odstąpieniem od wymierzenia kary i ograniczeniem prawnokarnej konsekwencji popełnienia przestępstwa do samoistnego

orzeczenia środka karnego, przepadku lub środka kompensacyjnego. Taka możliwość jest przewidziana dla sprawców drobnych przestępstw oraz lżejszych z grupy przestępstw zaliczanych już do średniej przestępczości, zagrożonych karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą lat 3 albo karą łagodniejszego rodzaju pod warunkiem, że społeczna szkodliwość danego czynu nie jest znaczna i tego typu ograniczona reakcja na popełnione przestępstwo jest w stanie spełnić cele stawiane przed karą (art. 59 k.k.).

Trzeci rozdział pracy poświęcony jest ustanowionej w art. 58§1 k.k. szczególnej dyrektywie sądowego wymiaru kary, która wprowadza ograniczenie odnośnie do orzekania kary pozbawienia wolności za przestępstwa zagrożone sankcją alternatywną. Chodzi o drobne występki, w przypadku których ustawa przewiduje możliwość wyboru rodzaju kary tj. wybór między karą lub karami wolnościowymi w postaci grzywny lub kary ograniczenia wolności oraz karą pozbawienia wolności, przy czym zagrożenie karą pozbawienia wolności nie przekracza lat 5. W pierwotnej wersji kodeksu przy przestępstwach tej rangi zasada *ultima ratio* dotyczyła tylko wymiaru bezwzględnej kary pozbawienia wolności. Obecnie (po nowelizacji k.k. z 20 lutego 2015 r.) orzekanie zarówno kary pozbawienia wolności w postaci bezwzględnej, jak i z warunkowym zawieszeniem jej wykonania powinno mieć miejsce tylko w ostateczności tzn. wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie może spełnić celów kary.

Rozdział czwarty pracy przedstawia możliwość redukcji odpowiedzialności karnej za przestępstwa o średnim ciężarze gatunkowym w drodze orzekania kary wolnościowej w postaci grzywny lub kary ograniczenia wolności zamiast grożącej za dany czyn zabroniony kary pozbawienia wolności, jeśli jej ustawowy wymiar nie przekracza lat 8 (art. 37a k.k.). W rozdziale tym wiele miejsca zajmują rozważania na temat charakteru prawnego tego unormowania, które wywołało istotne rozbieżności poglądów w doktrynie prawa karnego. Większość autorów uważa, że przepis art. 37a k.k. formułuje dyrektywę sądowego wymiaru kary, która pozwala na stosowanie w przypadku przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności (bez wolnościowej alternatywy) tzw. wolnościowych kar zamiennych w postaci kary grzywny lub kary ograniczenia wolności. Według niektórych autorów przepis art. 37a k.k. przekształca wszystkie sankcje jednorodnej kary pozbawienia wolności, jeśli jej ustawowy wymiar nie przekracza lat 8 w sankcje alternatywne składające się z kary pozbawienia wolności, grzywny oraz kary ograniczenia wolności – do wyboru. Przychylenie się do jednej z tych wykładni rodzi bardzo poważne konsekwencje dla sytuacji prawnej sprawców dopuszczających się przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą lat 8. Gdyby przyjąć, że art. 37a k.k. przekształca sankcje jednorodnej

w sankcje alternatywne to w konsekwencji do części przestępstw z tej grupy należałoby stosować dyrektywę wymiaru kary z art. 58§1 k.k. zakazującą – co do zasady – dokonywania wyboru kary pozbawienia wolności. W rezultacie do wszystkich typów przestępstw dla których ustawodawca przewidział zagrożenie karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą lat 5 bez wolnościowej alternatywy – sądy tylko wyjątkowo mogły by tę karę orzec. Tym samym doszłoby do zrównania zasad dotyczących wymiaru kary sprawcom drobnym i średnim oraz poważniejszych występków, z czym trudno się zgodzić.

Rozdział piąty pracy poświęcony jest nowej instytucji umożliwiającej redukcję odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw o randze średnich i ciężkich występków w postaci możliwości orzekania tzw. kary mieszanej (łączonej). Powstaje ona z połączenia dwóch rodzajów kar orzekanych równocześnie za to samo przestępstwo tj. z bezwzględnej kary pozbawienia wolności i z kary ograniczenia wolności. Możliwość orzeczenia kary mieszanej została wprowadzona przez przepis art. 37b k.k. dla występków zagrożonych karą pozbawienia wolności, w tym dla tych najcięższych, zagrożonych karą do 10 albo do 12 lat pozbawienia wolności. W tym przypadku sąd zamiast tej jednej kary może wymierzyć krótką karę pozbawienia wolności w wymiarze od 1 miesiąca do 6 miesięcy i karę ograniczenia wolności od 1 miesiąca do lat 2. W przypadku występków o średnim ciężarze gatunkowym wymiar kary pozbawienia wolności jest odpowiednio krótszy i wynosi od 1 miesiąca do 3 miesięcy. Wykonywane kar składających się na karę mieszaną następuje kolejno poczynając od wykonania kary pozbawienia wolności łączącej się z osadzeniem skazanego sprawcy w zakładzie karnym, a gdy po jej odbyciu wyjdzie na wolność wówczas jest wykonywana kara ograniczenia wolności. Orzekanie kary tzw. mieszanej ma niedopuszczać do ujemnych skutków powodowanych dłuższym pobytem sprawcy w zakładzie karnym, a jednocześnie stanowić sprawiedliwą odpłatę za popełniony czyn i „wstrząsową” dolegliwość, kontynuowaną następnie na wolności w postaci dużo mniej dolegliwej kary ograniczenia wolności. Na gruncie przepisu art. 37b k.k. stanowiącego podstawę wymierzania sprawcom przestępstw tzw. kary mieszanej głównym problemem interpretacyjnym jest to, do jakich kategorii występków może być stosowany. Jedni twierdzą, że tylko do takich, które są zagrożone karą pozbawienia wolności bez wolnościowych alternatyw, czyli do występków średnich i ciężkich, według innych autorów do wszystkich występków, w tym i tych drobnych zagrożonych alternatywnie karami wolnościowymi oraz karą pozbawienia wolności.

W rozdziale szóstym przedstawiam rezultaty redukcji odpowiedzialności karnej, jakie można osiągnąć w ramach zwyczajnego wymiaru kary w zestawieniu z rezultatami jakie

można uzyskać wykorzystując instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary, która aby mogła być zastosowana wymaga spełnienia szeregu szczególnych wymagań, jakich się nie stawia przy korzystaniu z instytucji zwyczajnego wymiaru kary. Konfrontacja ta prowadzi nieuchronnie do wniosku, że w przypadku przestępstw o randze występku korzystanie z instytucji nadzwyczajnego wymiaru kary jest w obecnym stanie prawnym – właściwie zupełnie niepotrzebne.

W swojej pracy starałam się przede wszystkim pokazać te wszystkie możliwości redukcji odpowiedzialności karnej, jakie pozostawione zostały do dyspozycji sądów w ramach tzw. zwyczajnego wymiaru kary i rozwiać pojawiające się wątpliwości, które mogą stanowić przeszkody w ich prawidłowym i jednolitym stosowaniu przez poszczególne sądy w kraju. Na koniec swoich rozważań zwróciłam także uwagę na to, że wobec tak wielu możliwości redukcji odpowiedzialności karnej sprawców dopuszczających się występku – niemal zbędne jest korzystanie z instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary (która z założenia ma charakter wyjątkowy i wymaga spełnienia wielu szczególnych przesłanek), gdyż można osiągnąć ten sam lub zbliżony rezultat w ramach tzw. zwyczajnego wymiaru kary. Czy tak się rzeczywiście stanie i sądy zaczną w wyższym stopniu racjonalizować i ograniczać do niezbędnego minimum wymiar kary kryminalnej – czas pokaże.